

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Bemoeizucht of oprechte zorg?

de Beer, P.T.

Published in:
Socialisme en Democratie

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

de Beer, P. (2008). Bemoeizucht of oprechte zorg? *Socialisme en Democratie*, 65(3), 34-37.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <http://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Om de bestwil van de burger (1)

Bemoeizucht of oprechte zorg?

PAUL DE BEER

Wethouders die achter de voordeur willen kijken, het bannen van coffeeshops uit de omgeving van scholen, de grote schoonmaak van de Amsterdamse Wallen, het offensief tegen de zwaarlijvigheid, zorgen over de *pimps* en *bitches* in hiphopclips op MTV en over de oprukkende bimbo-cultuur, een verbod op boerka's op scholen en in het openbaar vervoer, een korting op de kinderbijslag voor ouders die hun kinderen niet in de hand houden, een verbod op alcoholgebruik onder de zestien jaar — het is slechts een greep uit de vele initiatieven die de overheid het afgelopen jaar nam om de burger in het gareel te krijgen. Vadertje Staat is helemaal terug van weggeweest. In de politiek is er sprake van een opmerkelijke herwaardering van de overheid als zedenmeester. Weg vrijheid blijheid; het individualisme en de gedoogcultuur zijn te ver doorgeschoten. Het is tijd dat de overheid weer paal en perk stelt aan gedrag dat de fatsoensnormen te buiten gaat, dat overlast aan anderen bezorgt en dat ook voor de mensen zelf schadelijk is.

Waar het waarden- en normenoffensief van de vorige kabinetten toch vooral als een CDA-initiatief gold, zijn de laatste tijd ook uit PvdA-hoek pleidooien te horen voor een actiever overheidsoptreden in kwesties van zeden en gedrag. Hoe moeten we deze herwaardering van

Over de auteur Paul de Beer is redacteur van S&D

Noten zie pagina 37

overheidsbemoeienis met individueel handelen beoordelen? Is hier sprake van betutteling en bemoeizucht, van herlevend paternalisme dat de individuele vrijheid van burgers aantast en inbreuk maakt op de privésfeer? Of gaat het om een broodnodige correctie op doorgeschoten individualisme en onfatsoenlijk gedrag die te lang met de mantel der liefde waren bedekt?

De individuele vrijheid in immateriële kwesties gold lange tijd als het terrein waarop 'de jaren zestig' het sterkst hun stempel hadden gedrukt. Geloof, seksualiteit, leefstijl, drugsgebruik: het was tot voor kort algemeen aanvaard dat burgers in deze zaken vrij zijn om hun eigen gang te gaan en hun eigen keuzen te maken. De overheid diende zich daar niet in te mengen. Als uitgangspunt gold, veelal onuitgesproken, het schadeprincipe (*harm principle*) van de negentiende-eeuwse liberale denker John Stuart Mill: elk gedrag is geoorloofd zolang het anderen niet schaadt. Alleen als mensen niet in staat zijn om autonome keuzen te maken — zoals het geval is bij kinderen en geestelijk gehandicapten — of als hun gedrag ten koste gaat van anderen, heeft de overheid een grond om in te grijpen.¹

Dit principe staat nu ter discussie. Er wordt gepleit voor een meer directe bemoeienis van de overheid met het gedrag van individuele burgers. Op sommige terreinen, die lange tijd als privé-domein werden beschouwd, treedt de overheid al actiever op. Het duidelijkste voorbeeld hiervan is roken, dat van een algemeen

geaccepteerd gebruik in relatief korte tijd tot ongewenst gedrag is geworden dat de overheid nog net niet verbiedt, maar wel op tal van manieren tegengaat. Ook op andere terreinen roert de overheid zich: zij stimuleert een gezondere levenswijze, staat steeds minder tolerant tegenover drugs- en drankgebruik en maakt zich in toenemende mate zorgen over het seksuele gedrag van jongeren. Ook de opvoeding — decennialang het exclusieve domein van de ouders — wordt steeds meer een aandachtsgebied van overheidsbeleid.²

DE GLIJDENDE SCHAAL VAN HET SCHADEPRINCIPE

Betekent dit nu dat we afscheid nemen van het schadepincipe van Mill, dat vaak wordt beschouwd als een grondbeginsel van de 'liberale' democratische samenleving? Dat hoeft niet perse. Meer overheidsbemoeyenis met individueel gedrag kan namelijk ook worden gerechtvaardigd door de twee veronderstellingen waarop het principe berust — geen schade voor derden en het vermogen tot autonome keuzen — strikter te interpreteren dan in het verleden gebruikelijk was.

Zo hebben we steeds meer kennis van en ook meer oog voor de indirecte schade die individueel gedrag aan derden kan berokken. Roken vormt opnieuw een duidelijk voorbeeld. Zolang roken alleen als schadelijk voor de eigen gezondheid werd gezien, kon het als een eigen verantwoordelijkheid worden beschouwd. Nu er steeds meer bewijs is dat roken ook schadelijk is voor omstanders, is er meer reden voor overheidsingrijpen. Bovendien hebben we meer aandacht dan vroeger voor de (indirecte) maatschappelijke kosten van roken in termen van gezondheidszorg, ziekteverzuim en productiviteitsverlies. Dit geldt ook voor andere vormen van een ongezonde leefstijl, zoals vet eten en te weinig bewegen. Ook het inzicht in de schade die een tekortschietende opvoeding kan veroorzaken, is toegenomen. Het gaat niet alleen om de schade voor het kind zelf, maar ook

om schade voor de samenleving in de vorm van overlast, werkloosheid en criminaliteit. Bovendien wordt meer dan in het verleden onderkend dat de opvoeding een cruciale rol speelt in de vorming van kinderen tot verantwoordelijke staatsburgers en daarmee in de reproductie van onze liberale, democratische maatschappij. Tegelijkertijd is de tolerantie ten opzichte van onbeschoft gedrag in de openbare ruimte waar andere burgers overlast van ondervinden, afgenomen. Als individueel gedrag inderdaad schade aan anderen berokkent, valt ingrijpen door de overheid ook binnen het liberale schadepincipe heel wel te verdedigen.

In de tweede plaats wordt tegenwoordig minder als vanzelfsprekend aangenomen dat iedereen in staat is tot weloverwogen, verantwoord keuzen. De vraag rijst dan of mensen niet tegen zichzelf beschermd moeten worden. Het duidelijkst zichtbaar is dit in de geestelijke gezondheidszorg, waar de professionals steeds meer terugkomen van de idee dat psychiatrische

Geloof, seksualiteit, leefstijl, drugsgebruik: het was tot voor kort algemeen aanvaard dat burgers hun eigen keuzen maakten

patiënten zichzelf mogen/moeten zien te redden en zij eerder dan voorheen grijpen naar het middel van gedwongen opname. Maar ook als het om 'gewone' burgers gaat, neemt de steun toe voor beïnvloeding van hun gedrag — zo niet disciplinerend — omdat dit in hun eigen belang zou zijn. Duidt de toename van het aantal Nederlanders met overgewicht er niet op dat veel burgers onvoldoende in staat zijn verantwoord met hun eigen gezondheid om te gaan?³ Bij jongeren is gedragsbeïnvloeding het gemakkelijkst te rechtvaardigen. Zie de toenemende zorgen over het 'losbandige' seksuele gedrag van jongeren ('seks in ruil voor een breezer'), dat zou

worden aangemoedigd door de overgeseksualiseerde media. Maar de overheid spreekt ook volwassenen vaker aan op hun gedrag, bijvoorbeeld via mediacampagnes die een gezonde leefstijl propageren of 'huftegerig' gedrag in het verkeer aan de kaak stellen, door het opstellen van een stadsetiquette en door het aanbieden van opvoedingsondersteuning.

De vraag is nu of deze striktere interpretatie van de twee voorwaarden voor individuele vrijheid nog wel in de geest van Mill is, of dat

Hebben we te snel afscheid genomen van oude socialistische ideeën over culturele verheffing en onmaatschappelijkheidsbestrijding?

hiermee sluipenderwijs afscheid wordt genomen van dit liberale grondbeginsel. Immers, er is weinig gedrag van mensen in de openbare ruimte waar anderen geen aanstoot aan kunnen nemen. Of het nu gaat om spreken in een andere taal, gezichtsbedekkende kleding (of juist half ontkleed rondlopen), het tonen van voor anderen kwetsende afbeeldingen (van hakenkruis tot Mohammed als terrorist), of het verspreiden van (on)welriekende geuren (van zware parfum tot knoflook), altijd is er wel iemand die zich eraan stoort en kan claimen hierdoor schade te lijden. Zo bezien kan men met een beroep op het schadebeginsel bijna elk gedrag verbieden.

36

Ook de vraag wie werkelijk in staat is tot weloverwogen, autonome keuzen, is onmogelijk objectief te beantwoorden. Elke keuze wordt immers mede bepaald door de omstandigheden waarin men verkeert en de informatie waarover men beschikt. Het is dan gemakkelijk aannemelijk te maken dat iemand wordt gemanipuleerd of door zijn sociale omgeving wordt gedwongen tot bepaald gedrag (drugsgebruik, hoofddoekje)

en daarom feitelijk niet in staat is zelf een autonome keuze te maken. En ook dat biedt een bijna onbeperkte mogelijkheid om ingrijpen te rechtvaardigen. Naar de letter mag dat misschien nog te rijmen zijn met Mills schadepriincipe, naar de geest neemt het er radicaal afstand van.

LINKSE STEMMEN PRO EN CONTRA

In progressieve kring wordt uiteenlopend gedacht over de aanvaardbaarheid en wenselijkheid van een grotere overheidsbemoeyenis met individueel gedrag. Terwijl links altijd een groot voorstander is geweest van een sterke, interveniërende rol van de overheid op materieel, economisch terrein, heeft het vanaf de jaren zestig juist een grote terughoudendheid van de overheid op immaterieel terrein bepleit. De dominante opvatting aan de linkerzijde van het politieke spectrum — tegenwoordig nog het meest prominent te horen bij GroenLinks — lijkt nog steeds te zijn dat de individuele vrijheid voorop dient te staan en dat de overheid geen zedenmeester moet spelen en zich zo weinig mogelijk in het privédoein van de burger dient te mengen.

Geleidelijk wint echter de opvatting terrein dat de overheid meer oog moet hebben voor de maatschappelijk ongewenste gevolgen van een al te terughoudende en gedogende opstelling. Niet zelden geïnspireerd door het werk van de Engelse psychiater Dalrymple wijst men er dan op dat een dergelijke opstelling juist ten koste gaat van de groepen aan de 'onderkant' van de samenleving waarvoor links van oudsher opkomt. Actievere overheidsbemoeyenis zou noodzakelijk zijn voor de emancipatie van deze groepen. Deels kan men hiervoor ook teruggrijpen op oude socialistische ideeën over culturele verheffing en onmaatschappelijkheidsbestrijding. Lange tijd leken die ideeën te hebben afgedaan. Moeten we vaststellen dat we er te snel afscheid van hebben genomen?

Om niet te blijven steken in een abstracte discussie over vrijzinnigheid versus betutteling, over de grens tussen staatspaternalisme en

terechte overheidsinmenging, zal s&D in drie afleveringen aandacht besteden aan de mogelijkheid en wenselijkheid van overheidsbemoeyenis op enkele concrete gebieden. Telkens laten we iemand aan het woord die pleit voor meer overheidsbemoeyenis en iemand die daar bezwaren tegen heeft. In dit maartnummer gaan we in op de vraag of de overheid mag ingrijpen in de opvoeding als ouders tekortschieten in hun taak. Is een verplichte opvoedingscursus voor alle ouders een goed idee? Zijn financiële sancties, zoals het intrekken van kinderbijslag, een geëigend instrument als de ouders hun taak als opvoeder verwaarlozen? De Rotterdamse PvdA-wethouder Jantine Kriens pleit voor een

meer actief optreden van de overheid en sociale hulpverleners, pedagoog Bas Levering waarschuwt juist tegen te veel overheidsbemoeyenis.

In het mei-nummer van s&D komt de vraag aan de orde in hoeverre de overheid zich met de leefstijl van burgers mag bemoeien om hun gezondheid te bevorderen. De economen Henriëtte Maassen van den Brink en Wim Groot zullen hierover de degenen kruisen met gezondheidsjurist Martin Buijsen. In het juni-nummer, ten slotte, besteden we aandacht aan de vermeende seksualisering van de samenleving. Daarover zullen Monique Kremer (WRR) en Liesbet van Zoonen en Linda Duits (UvA) hun licht laten schijnen.

Noten

- 1 In de woorden van Mill zelf: 'the only purpose for which power can be rightfully exercised over any member of a civilised community against his will, is to prevent harm to others. His own good, either physical or moral, is not a sufficient warrant.' Hieraan voegt hij toe dat 'this doctrine is meant to

apply only to human beings in the maturity of their faculties.' (J.S. Mill, *On Liberty*, in: *Utilitarianism, Liberty, Representative Government*, ed. H.B. Acton, Everyman's Library, London/Melbourne: J.M. Dent & Sons, 1987 (oorspr. 1859), p. 78.

- 2 Overigens is op sommige terreinen overheidsbemoeyenis al veel langer geaccepteerd. Denk aan het verkeer, waar al jaren-

lang de verplichting tot het dragen van veiligheidsgordels en valhelmen geldt.

- 3 Het is opmerkelijk dat de overheid tegelijkertijd de burger op materieel terrein juist tot meer keuzen dwingt, bijvoorbeeld ten aanzien van zorgverzekeringen, gas- en elektriciteitsleverancier, levensloopregeling e.d.